

УДК 327:316.4(477)

П. Шевчук

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ НА СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Досліджено вплив української національної ідеї на формування соціальної сфери Української держави

Ключові слова: соціальна політика, національна ідея, добробут, рівень та якість життя населення.

Попри впровадження в Україні низки системних реформ соціально-економічного змісту, що певною мірою пом'якшили падіння життєвого рівня населення, сприяли суспільній стабільності. Доцільно виокремити на науковій основі роль при цьому консолідуючого чинника – національної ідеї, функції якої повинні би сприяти оновленню нашої держави, зміцненню нації та забезпеченню добробуту громадян.

Цей підхід зовсім не новий, проблематика, яка відображала різні аспекти української національної ідеї, завжди була цільовою в українській політичній думці, починаючи із робіт І. Когляревського, Т. Шевченка, М. Драгоманова, П. Костомарова, І. Франка, М. Грушевського та інших авторів, а також продовжується в численних дослідницьких розвідках українських та зарубіжних науковців, які по-різному розглядають багатогранність цього поняття.

Відсутність формулювання загальноприйнятого поняття національної ідеї, тим більше домінованого впливом соціальної політики, яка довела свою дієвість та відіграла провідну прогресивну роль, зокрема позитивними наслідками виконання “нового курсу” Ф. Рузвельта або британського “Плану лорда Беверіджа”, спонукали до досліджень, результати яких стали предметом викладу цієї статті.

М. Жулинський вважає, що національна ідея – це “система ціннісних орієнтацій, що полягає в урахуванні усіх верств суспільства, усіх народів, що населяють Україну, а отже, передбачає охоплення всіх сфер економічного, інтелектуального і духовного життя суспільства. По суті йдеться про відповідну ідеологію, за допомогою якої можна формувати нові структури свідомості, нову ментальність нації в її національно-культурній єдності та духовній суверенності” [1]. Досить близьким до попереднього є визначення, що національна ідея є “духовною першоосновою, джерелом особистісного розвитку людини; соціально-психологічним механізмом інтеграції соціальних груп, етносів, релігійних конфесій, партій, рухів; джерелом суспільного поступу того чи іншого етносу, його державотворчої енергії; механізму урівноваження та гармонізації життєдіяльності народів...” [2].

Тобто духовною першоосновою, ідеологічною домінантою, ядром суспільного розвитку завжди є і буде надалі національна ідея, що ґрунтується на високих національних та загальнолюдських цінностях. Водночас національна ідея виступає джерелом державотворчої енергії народу, спільноти, етнічної індивідуальності людини та її життєздатності, внутрішньою основою нації та її іманентною силою, а також ідеологією державного будівництва (однак зовсім не державною ідеологією).

Традиційна українська національна ідея, згідно з твердженням М. Головатого [3], потребує значно більшого наповнення соціально-економічним змістом, тобто її не можна цілком зводити лише до духовних, ідейних гасел, певних (чи окремих) зовнішніх, зокрема і державних атрибутів. Саме в цьому контексті справедливою є думка деяких авторів про те, що відсутність економічного зростання, зниження життєвого рівня більшості населення України при прояві корупції у владних рівнях, падінні моральності суспільства і повзучій стагнації розвитку національної культури, освіти та науки призвело до втрати привабливості української національної ідеї та її творчого потенціалу [4].

Хоча успіхи в економічній та соціальній політиці виступають основними гарантами національної ідеї, є запорукою незворотності цивілізованого шляху державотворення, однак, на нашу думку, не варто перебільшувати роль лише саме цих прагматичних складових (які останнім часом наполегливо нав'язуються суспільству), це і дає нам право не поділяти думки [5], що в умовах сучасної України єдиною ефективною національною ідеєю може бути тільки політика реальних заходів і вчинків (навіть нестандартних чи непопулярних), та коли за неї (ідею) несуть відповідальність і її формують для приходу до влади або для свого збереження при ній. Однак такі підходи можна вважати лише певними політичними проектами цільового спрямування.

Безумовно, державна соціальна політика повинна бути спроможна на утвердження в українському суспільстві національної ідеї і мусить виходити за цього із того, що не лише ідеологічні, культурні поняття чи парадигми мають бути покладені у її підмурівок, у ній одночасно потрібно поєднувати етнічне і соціальне, етнонаціональне і загальнолюдське, а її зміст повинен бути наповнений такими складовими діяльності особи та суспільства, які сприяють формуванню базових цінностей як державність, національна і соціальна безпека, добробут. Саме високий рівень добробуту, зростання рівня та якості життя населення України здатні наповнити національну ідею життєздатним змістом, перетворити її на діяльну, властиву природі людини сутність.

Функції національної ідеї мають впливати з потреб, завдань і цілей розвитку країни та нації. Національна ідея завжди “виникає з об’єктивних потреб життя держави і народу, економічних і політичних відносин всередині нього, спирається на його культуру та історію, прагнення до незалежності, демократії, добробуту, раціонально усвідомленого майбутнього” [6]. Як бачимо, у цьому визначенні такі поняття як “добробут”, “раціонально усвідомлене майбутнє” виступають як конкретні елементи соціально-економічних відносин, які разом із політичними та культурно-історичними, сприяють розбудові демократичної, правової та соціальної держави.

Необхідність, потреби, інтерес завжди були рушійними факторами матеріальної та духовної діяльності людей, детермінантами виникнення та розвитку національної ідеї. Забезпечення життєвих потреб людини, соціальних груп та суспільства загалом є основним завданням соціальної безпеки, а гарантування соціальної безпеки окремої людини та суспільства доцільно вважати завданням соціального захисту, який є комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров’я та добробуту населення за конкретних економічних умов [7]. Намагання реалізувати свої вітальні (необхідність в їжі, житлі, одязі, продовженні роду тощо) та суспільні (комунікативні, інформаційні, духовні тощо) потреби визначає практично усі соціальні дії будь-якого індивіда в напрямі: потреба → інтерес → мотив → дія. Досить вдале визначення поняття “потреба” зроблено Л. Здравомисловим: “Потреба

є властивість всього живого, та що виражає початкову висхідну форму його активного, вибіркового ставлення до умов зовнішнього середовища” [8].

Державна соціальна політика формується та реалізується державною владою, яка визначає реальну спроможність держави управляти суспільством. Не можна не погодитись із О. Оболенським [9], що “призначення державної влади полягає в тому, щоб створити у душах людей настрої визначеності, завершеності, імпульсивності й виконавчості... Володарювати – означає ніби накладати свою волю на волю інших, однак з тим, щоб це накладання добровільно приймалося тими, хто підкорюється”. Серед “аксіом влади” є ті, що безпосередньо дотичні до предмету розгляду нашої статті. Це п’ята аксіома, яка вказує на потребу в досягненні спільності інтересів тих, хто управляє, і тих, ким управляють, тобто зазначається безпосередній зв’язок державної влади із спільним інтересом (рівень і якість життя населення; суспільний добробут; розподіл національного продукту; забезпечення та гарантування соціальних стандартів тощо), оскільки “їх поєднання дійсно створює дієвий, міцний і авторитетний центр політичного єднання, який саме й може зібрати та направити процес державного управління у потрібному, бажаному для суспільства, позитивному напрямі” [10]. Узгодження інтересів суспільства примушує владні органи усіх рівнів діяти, зважаючи на реальний стан та співвідношення соціальних сил, спільнот та громад як носіїв інколи досить протилежних ідей та культурно-орієнтацій, з метою досягнення реалізації колективних цілей. Тобто, інтерес – це базисна категорія для розуміння сутності управління, і стосовно інтересу, управління є лише засобом його формування і реалізації [11].

Як вже зазначено вище, структура національної ідеї не може містити якісь окремі складові, а повинна бути системною їх єдністю, що не лише доповнюють одна одну, відображають сутність національного як суспільного явища [12], але й доповнюють багатовекторність стратегії її духовно-інтелектуального забезпечення, яка фактично ґрунтується на пошуку ефективних, новаторських і цивілізованих шляхів (механізмів) паритетного підвищення духовно-інтелектуального потенціалу людини і нації, зважаючи на комплекс геополітичних, соціально-економічних, етнодемографічних та інших реалій [13]. Досить повно це подано у визначенні А. Колодій: “Національна ідея – це синтез духовного буття та духовної творчості народу, “згусток” його свідомості, концентрований вираз уявлень нації про спосіб і головний напрям власного самоствердження, про те, як і заради чого вона існує, яке її місце серед інших народів, в чому її специфіка і цінність як для людської цивілізації” [14].

Зважаючи, що на кожному історичному етапі суспільного розвитку відбувається зміна та модернізація національної ідеї залежно від внутрішніх та зовнішніх факторів впливу, сучасний зміст української національної ідеї можна визначити як: “мирна праця і добробут, мирне співжиття на засадах політичного та соціального демократизму, правди (справедливості) і краси” [15]. Саме на цій основі, на нашу думку, виникають усі можливості для пом’якшення поляризації суспільних настроїв населення південно-східного регіону, де домінується пасивний, із високими патерналістичними очікуваннями, різновид соціокультурної ідентифікації євроазійського скерування, та західного типу регіональної ідентичності, в якому переважає орієнтація на індивідуальне господарювання та підприємництво.

Для утвердження української національної ідеї у сучасних умовах доцільно гармонізувати взаємодію її складових, надаючи домінантності економічній та духовно-культурній складовим. Тому, що саме ігнорування економічного, правового, науково-

освітнянського і морального аспектів української національної ідеї, що започаткувалось ще у 90-ті рр. ХХ ст., “нанесло шкоду не тільки їй самій, а й усім національно-патріотичним силам, усім процесам розвитку нашої держави. Країна почала втрачати історичний оптимізм, перспективу, союзників у світі” [16]. Все це негативно позначилось не лише на міжнародному іміджі України, але й не дало змоги відчутно поліпшити задоволення індивідуальних життєвих потреб, соціальну безпеку як окремої людини, так і суспільне буття українського народу загалом.

Якщо у свій час українська національна ідея відіграла вирішальну функцію щодо подолання тоталітаризму та відповідного йому суспільства, що заважали українській нації зреалізувати право на власний історичний вибір, то наразі доцільно зробити все необхідне для створення реальних умов формування та самореалізації української політичної нації, яка розвиватиметься “вже не як лише етнічна, але і як етнополітична спільнота” [17], сприяти зростанню добробуту людини, захисту прав та свобод, забезпеченню стійкого розвитку українського суспільства та підняття його рівня моральності. Один із можливих шляхів цього знаходиться у розвитку ідей демократичного націоналізму – конструктивної течії, закладеної у фундамент більшості демократичних держав світу, зокрема Європейського Союзу. В умовах консолідації уже державної нації, згідно з Т. Возняком [18], демократичний націоналізм у нашій державі прагне до наповнення національної ідеї соціальним змістом, а тому мусить корелювати відповідним чином із ліберальною, консервативною чи соціал-демократичною ідеологіями. Так, у розумінні економічних завдань держави та у ставленні до особи демократичний націоналізм і в Україні може бути наближений до лібералізму, що є провідною течією сучасного лібералізму. Це підтверджується також припущенням щодо найбільш сприйнятливої моделі соціальної політики для України на найближчі роки, яка мала би ґрунтуватись на консервативних принципах із певними елементами соціал-демократичної моделі, а саме використанням її найкращих гуманних підходів [19].

Пошуки ідеології добробуту, що знаходиться в основі української національної ідеї мають давню історію. Варто згадати риторичне питання, яке задав у стінах Верховної Ради України 1992 р., вступаючи на посаду прем'єр-міністра України, Л. Кучма: “Скажіть мені, яку державу треба будувати, і я її збудую”, що свідчило не лише про його власну дезорієнтацію, але й більшості українського суспільства та й тодішньої української еліти – що ж робити з цією незалежною Україною? [20]. Залежно від того, якої саме ідеології добробуту дотримувались би українські уряди (добробут, як тягар, як соціальна згуртованість, як принцип розподілу, як капіталовкладення, як мережа безпеки, як система мотивації до праці, як право) [21], таким би було реальне життєзабезпечення наших громадян. І цей процес пошуку (чи експерименту) триває...

У ст. 1 Конституції України проголошено, що “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава” [22]. Соціальність держави визначається системою соціальної безпеки, яка охоплює соціальним забезпеченням громадян незалежно від їхніх трудових внесків (хоча цей фактор і враховується під час розподілу певних соціальних виплат чи преференцій), ґрунтується на принципах соціальної справедливості і поширюється на всіх осіб, які потребують матеріальної підтримки. У соціальних державах будь-яке реформування розглядається крізь призму втілення соціальних ідей, оскільки соціальна політика в них є пріоритетною. Ґрунтуючись на тому, що соціальні ідеї є в епіцентрі національної ідеї, доцільно підтримати думку В. Коваленка, що “національна ідея має бути офіційно проголошеною та затвердженою

на найвищих рівнях вітчизняної влади” [23]. Звичайно, доцільно було би внести відповідні зміни до Основного Закону, які б регламентували норми про соціальний захист, підтримку, соціальну безпеку окремих категорій осіб, адаптацію до міжнародних соціальних стандартів.

Необхідно активно продовжувати роботу з відтворення кваліфікованого трудового потенціалу українського народу на ґрунті сприйняття національних вартостей та пріоритетів, формування внутрішніх джерел мотивації соціально-економічної діяльності кожної трудоактивної людини, подолання у суспільстві ідей меншовартості, патерналізму, сподівання на чийсь милість; діяти так, щоб рівень розвитку соціальної політики був не результатом, а передусім фактором прискорення економічного розвитку. Звичайно, будуть траплятися ризики соціальних конфліктів, соціальних негараздів та макроекономічної нестабільності, однак і будуть діяти позитивні фактори впливу, до яких, насамперед, повинні належати високий рівень освіченості дорослого населення України та його працездатність і миролюбність.

Література

1. Жулинський М. Україна: формування духовної незалежності / М. Жулинський // Сучасність [Текст]. — 1995. — № 5. — С. 74—78.
2. Мала енциклопедія етнодержавознавства [Текст] / ред. кол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Довіра, Генеза, 1996. — 942 с.
3. Головатий М. Ф. Політична психологія [Текст] : підручник / М. Ф. Головатий. — 2-е вид. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 400 с.
4. Сливка Ю. Українська національна ідея: суть, етапи формування та реалізації [Текст] / Ю. Сливка, Т. Панфілова. — Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2010. — 108 с.
5. Національна ідея приходу до влади // Персонал Плюс [Текст]. — 2011. — № 36 (441). — 17–13 верес.
6. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави [Текст] : нац. доп. / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К. : НВЦ НБУВ, 2009. — 687 с.
7. Шевчук П. І. Соціальна політика [Текст] / П. І. Шевчук. — 2-е вид. доп. — Львів : Світ, 2005. — 400 с.
8. Здравомыслов Л. Г. Потребности. Интересы. Ценности [Текст] / Л. Г. Здравомыслов. — М. : Политиздат, 1986. — 260 с.
9. Оболенський О. Ю. Державна служба [Текст] : навч. посіб. / О. Ю. Оболенський. — К. : КНЕУ, 2003. — 344 с.
10. Там само. — С. 147.
11. Ребкало В. А. Формування національної свідомості державних службовців України у соціально-ціннісному вимірі [Текст] : навч. посіб. / В. А. Ребкало, В. М. Козаков. — К. : НАДУ, 2009. — 76 с.
12. Пасічник В. М. Національна ідея в контексті українсько-російських відносин [Текст] : навч. посіб. / В. М. Пасічник. — Львів : СПОЛОМ, 2007. — 182 с.
13. Вовканич С. Й. Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея [Текст]. — Львів : Видавництво ЛБА, 2001. — 540 с.
14. Колодій А. Ф. Національний вимір суспільного буття [Текст] / А. Ф. Колодій. — Львів : Астролябія, 2008. — 368 с.

15. Там само. — С. 69.
16. Там само. — С. 242.
17. Шевчук П. І. Тенденції розвитку соціальної політики європейських країн: досвід для України [Текст] / П. І. Шевчук, А. П. Шевчук. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2006. — 64 с.
18. Возняк Т. Становлення концепції розвитку та модернізації України. Епоха президента Віктора Ющенка / Т. Возняк // Українська правда [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/voznnyak/4b5366b5125b1>.
19. Садова У. Я. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку [Текст] : монографія / У. Я. Садова. — Львів : ІРД НАН України, 2005. — 408 с.
20. Коваленко В. Сучасна національна ідея як невід'ємний чинник побудови громадянського суспільства [Електронний ресурс] / В. Коваленко. — Режим доступу : <http://www.Viche.info/journal/2830>.
21. Там само.
22. Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К. : Преса України, 1997. — 80 с.
23. Коваленко В. Сучасна національна ідея...

P. Shevchuk

THE IMPACT OF NATIONAL IDEA ON THE SOCIAL SPHERE OF UKRAINIAN STATE

The impact of the Ukrainian national idea on the formation of social sphere of Ukrainian state is investigated.

Key words: social policy, national idea, welfare, the level and quality of population's life.